

*Т.М. Старцева, студентка 4-го курсу юридичного факультету
ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України”*

НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ БАНКІВСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА КРЕДИТНИМИ ОПЕРАЦІЯМИ

Стаття присвячена розгляду окремих напрямків підвищення ефективності банківського контролю за кредитними операціями. Акцентовано увагу на окремих способах мінімізації кредитного ризику та зменшенні рівня безнадійних боргів.

Ключові слова: кредитні операції банків, контроль за кредитними операціями, банківські ризики, кредитний ризик, мінімізація кредитного ризику, способи стягнення безнадійних боргів.

Постановка проблеми. Кредитні операції є найдохіднішими серед інших операцій, що здійснюють банки, проте вони є і найбільш ризикованими, оскільки їм з необхідністю властивий певний рівень неповерненості грошових коштів. Сучасний етап розвитку банківського кредитування в Україні дає підстави констатувати недостатність зусиль банків, спрямованих на здійснення ефективного контролю за виконанням умов кредитних операцій, в результаті чого процес кредитування супроводжується зростанням обсягів простроченої позичкової заборгованості. Без відповідного реагування така тенденція може призвести до ще більшої дестабілізації банківського сектора України. У зв'язку з цим існує нагальна необхідність впровадження заходів, спрямованих на підвищення ефективності банківського контролю за кредитними операціями, що сприятиме налагодженню ефективної організації кредитного процесу і зменшенню частки неповернених кредитів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення невирішених раніше частин проблеми. Вирішенню проблем у сфері кредитування присвячені праці багатьох учених, зокрема: М.А. Бездудного, І.С. Гуцал, В.Н. Жукова, Н.В. Зайцева, В.Д. Лагутіна та інших. Питання зменшення рівня кредитного ризику банків досліджувалися в працях В.В. Вітлінського, М.П. Денисенка, В.М. Домрачева, В.Г. Каїнова, Б.Л. Луціва, Р.І. Тиркала, О.А. Кириченка та інших. Вчені приділяли увагу проблемам удосконалення технології кредитного процесу, у тому числі забезпеченню надійності здійснення кредитних операцій. Проте, незважаючи на високий рівень досліджень у зазначеній сфері, зміни, які пропонує сучасність, вимагають їх постійного аналізу та вдосконалення системи банківського контролю за кредитними операціями, що й становить інтерес до вивчення.

На нашу думку, в процесі контролю за кредитними операціями особливу увагу банк повинен приділяти проблемам зменшення кредитного ризику та розробленню способів повернення безнадійних кредитів.

Таким чином, **метою** цієї статті є розгляд окремих шляхів вирішення зазначеної проблеми: оприлюднення списків недобросовісних позичальників як методу зменшення рівня кредитного ризику в банківській сфері; залучення банками колекторських компаній як альтернативного способу стягнення безнадійних боргів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до Методичних вказівок Національного банку України “Система оцінки ризиків” (СОР) ризик – це ймовірність того, що події, очікувані чи неочікувані, можуть мати негативний вплив на капітал та/або надходження банку [6]. О. Малахова визначає банківський ризик як усвідомлену можливість небезпеки виникнення непередбачених втрат очікуваного прибутку, майна, грошей у зв'язку з випадковими змінами умов економічної діяльності [5, с. 102]. Тобто банківський ризик – це можливість втрат для банку у разі виникнення певних несприятливих для нього обставин. У літературі виділяють такі основні категорії банківських ризиків: кредитний, ліквідності, ринковий, операційний, відсоткової ставки, валютний, операційно-технологічний, юридичний, репутації, стратегічний [3; 4].

У контексті здійснення кредитних операцій варто виділити кредитний ризик – ризик несплати позичальником основного боргу і відсотків за користування кредитом у терміни, визначені у кредитному договорі [3, с. 255]. Характеризуючи кредитний ризик, визначаючи способи його

зменшення, варто враховувати фактори, що впливають на його рівень. Так, О. І. Скічко визначає основними факторами кредитного ризику макроекономічні фактори (економічна криза, спад виробництва, ризик інфляції, бюджетна криза, нестабільність банківської системи, політичний ризик, нерозвиненість системи страхування ризиків, нерозвиненість інформаційного ринку); фактори, що пов'язані позичальниками (ризик відсутності правоздатності і дієздатності, фінансова нестійкість, неплатоспроможність, виробничо-технологічний ризик, ризик управління, відсутність відпрацьованих бізнес-планів, ризик невиконання зобов'язань дебіторами); фактори, що пов'язані з банком (відсутність чітко сформульованої кредитної політики, зниження вимог до позичальника, відсутність контролю за цільовим використанням кредитів, недоліки в організації бухгалтерського обліку, стратегічний ризик) [10, с. 343].

На нашу думку, до факторів кредитного ризику, що пов'язані з позичальником, слід віднести також навмисне порушення позичальником умов кредитного договору, умисне неповернення банку грошових коштів, наданих йому у кредит.

Таким чином, слід застосовувати до позичальників такі заходи, що сприятимуть сумлінному виконанню ними взятих на себе зобов'язань. Одним із таких заходів ми вважаємо оприлюднення банками списків недобросовісних позичальників. По-перше, це здійснюватиме певний психологічний вплив на боржників, спрямовуватиме їх дії на погашення простроченої заборгованості. По-друге, характеризуватиме ділову репутацію та професійні якості боржника перед його потенційними контрагентами, що матиме позитивний вплив на бажання боржників виконати свої зобов'язання перед банком.

Станом на жовтень 2009 року дев'ять проблемних банків ("Надра", Укрпромбанк, "Столиця", Східно-Європейський банк, "БІГ Енергія", Західінкомбанк, Інпромбанк, Трансбанк, "Національний кредит") уже запровадили його у свою діяльність [8]. Такі дії банками були реалізовані на виконання Указу Президента України № 813 "Про заходи щодо забезпечення відновлення стабільності у банківській системі", в якому Національному банку України рекомендується:

- визначити за участю тимчасових адміністраторів банків перелік найбільших недобросовісних позичальників банків;
- забезпечити завершення тимчасовими адміністраторами переговорів із такими позичальниками щодо термінів та способів погашення їх заборгованості перед банками;
- опрацювати із недобросовісними позичальниками питання щодо створення реєстру недобросовісних позичальників з метою скорочення ризиків банків під час обслуговування кредитної заборгованості таких позичальників [7].

Про ефективність такого методу дозволяють судити дані, відповідно до яких, наприклад, тільки позичальники Укрпромбанку погасили прострочену заборгованість у розмірі 155,9 млн. грн. [8].

Проте розкриття списків боржників потребує вивчення й аналізу, щоб зазначений метод зниження кредитного ризику мав законні підстави. Перш за все, важливо вирішити питання про забезпечення банками режиму інформації, що містить банківську таємницю, при оприлюдненні таких списків.

Стаття 60 Закону України "Про банки і банківську діяльність" до банківської таємниці відносить інформацію про потенційного позичальника, а саме: про його організаційно-правову структуру, його комерційну діяльність та фінансовий стан [1]. Враховуючи зазначену норму, доходимо висновку, що банк, який оприлюднив лише перелік недобросовісних позичальників в алфавітному порядку, без зазначення їхніх адрес, ідентифікаційних номерів чи паспортних даних, сум кредитів тощо, не порушує режиму банківської таємниці.

Таким чином, такий метод впливу на боржника сприяє зменшенню ймовірності неповернених позик і відсотків за ними, тим самим зменшує рівень кредитного ризику банків.

Незважаючи на окремі позитивні зрушення у вирішенні проблеми мінімізації кредитного ризику, складається ситуація, коли ризик неповернення наданих позичальнику коштів досягає таких рівнів, що надає право віднести цей борг до категорії безнадійних, тобто таких, які ймовірно не будуть повернені. Тому для підвищення ефективності контролю за кредитними операціями також важливо впроваджувати нові, більш дієві способи повернення безнадійних боргів. Одним із таких закордонна практика давно визнала колекторську діяльність (наприклад, у США кількість колекторських компаній дорівнює приблизно 6,5 тис., у країнах Євросоюзу – приблизно 10 тисяч). Ринок надання послуг повернення безнадійних боргів колекторськими компаніями в Україні також розширюється. Проте постає питання про доцільність, ефективність та правову основу функціонування колекторських компаній в Україні.

По-перше, розкриємо сутність колекторської діяльності. Стягнення заборгованості колекторськими компаніями здійснюється за трьома напрямками: 1) soft (early) collection або “м’який” (ранній) колекшн (встановлення першопочаткового контакту з боржником за допомогою телефонних дзвінків; з’ясування позицій та намірів боржника щодо свого боргу; проведення телефонних переговорів з боржником щодо погашення простроченої заборгованості тощо); 2) hard collection або “жорсткий” колекшн (проведення безпосередніх переговорів з боржником при особистій зустрічі; розшук боржника у випадку неможливості встановити з ним контакт в телефонному режимі тощо); 3) legal (late) collection або юридичний (пізній) колекшн (підготовка позовних заяв; захист інтересів кредитора в суді, участь в судових засіданнях; контроль над виконанням судових рішень органами державної виконавчої служби) [9].

По-друге, визначимо, що банки включають кредитні підрозділи, котрі займаються як загальним керівництвом кредитною діяльністю банку, так і спрямовують свої дії на рівень конкретного клієнта (визначають його платоспроможність, ведуть кредитне досьє позичальника, виробляють механізми реструктуризації проблемної заборгованості). Має банк і відповідні служби – службу безпеки та юридичну службу, що займаються перевіркою кредитної історії клієнта, перевіркою банківських рахунків та вкладів потенційного клієнта; перевіркою кредитних документів; за необхідності – юридичним супроводженням процесу стягнення заборгованостей.

Звернемо увагу, що відповідно до Положення про порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів та ліцензій на виконання окремих операцій, банк має право розпочати свою діяльність лише за умови дотримання вимог чинних законодавчих актів України та нормативно-правових актів Національного банку України, якими визначаються умови для здійснення відповідних операцій, у тому числі й щодо наявності спеціальних підрозділів, їх керівників, відповідних спеціалістів та внутрішніх положень, що регламентують порядок здійснення операцій.

Таким чином, наявне дублювання функцій відповідних підрозділів банків та колекторських компаній.

Вважаємо, що подібна ситуація викликає певні сумніви щодо економічної доцільності функціонування колекторських компаній в Україні. Проте це лише один бік зазначеної проблеми. Натомість той факт, що значна кількість вітчизняних банків користується послугами колекторських компаній, схиляє до думки про вищий рівень ефективності стягнення безнадійних боргів саме колекторськими компаніями у порівнянні із спеціальними підрозділами банків.

На нашу думку, залучення банками колекторських компаній, як альтернативний спосіб стягнення безнадійних боргів, матиме результатом вирішення зазначених проблем у сфері кредитування лише тоді, коли буде здійснюватися в рамках закону, не порушуватиме прав та свобод суб’єктів кредитних правовідносин.

На даному етапі діяльність, здійснювана колекторськими компаніями, опосередковується нормами Цивільного кодексу України (договір доручення, уступка права вимоги), Господарським кодексом України (агентські договори), тому не можна говорити про достатність нормативної бази, що регулює здійснення колекторської діяльності. Все це справляє негативний вплив на процес стягнення безнадійних боргів за участю колекторських компаній.

Таким чином, діяльність колекторських компаній в Україні сьогодні потребує детальної правової регламентації. Спроби врегулювання відносин у сфері здійснення колекторської діяльності в Україні сьогодні не пішли далі розробки проекту Закону України “Про внесення змін до статті 9 Закону України “Про ліцензування окремих видів господарської діяльності” [2].

На нашу думку, для врегулювання відносин стягнення заборгованостей колекторами доцільно прийняти окремий закон про колекторську діяльність. Він би закріпив нормативне визначення колекторської діяльності, встановив статус колекторських компаній, регламентував особливості здійснення ними своєї діяльності в різних сферах, у тому числі, й у банківській.

Лише при дотриманні цих умов можна говорити про доцільність застосування такого способу повернення безнадійних боргів банківськими установами.

Висновки. Банківський контроль та управління кредитним процесом – необхідна передумова оптимізації системи організації кредитування в комерційних банках. У процесі контролю за кредитними операціями особливу увагу банк повинен приділяти таким проблемам: контроль кредитного ризику; виявлення проблемних кредитів і розробка заходів з ліквідації заборгованості.

На основі вищезазначеного нами зроблено висновок про необхідність здійснення банками заходів, спрямованих на підвищення ефективності контролю за кредитними операціями, що сприятимуть зменшенню рівня кредитного ризику та кількості безнадійних боргів.

Серед таких заходів – оприлюднення банками списків недобросовісних позичальників та залучення до процесу стягнення безнадійних боргів колекторських компаній.

Щодо першого заходу, то вбачається доцільним розміщення таких списків на офіційних сайтах не лише “проблемних” банківських установ, а й таких, діяльність котрих є стабільною. Обов’язковою умовою при цьому має стати збереження конфіденційності даних про боржника (інформації про суму боргу, паспортних даних, адреси боржника тощо). Це дасть певний поштовх боржнику для усвідомлення необхідності сплатити заборговані кошти.

Щодо співпраці банків із колекторськими компаніями, то вона може бути ефективною та такою, що не порушує загальних правил кредитування та прав боржників, лише тоді, коли регулюватиметься спеціальним законодавчим актом, матиме чітко визначену нормативну основу.

Отже, ми можемо зробити висновок, що впровадження охарактеризованих заходів підвищить ефективність банківського контролю за кредитними операціями, а отже – зменшить частку неповернених кредитів, що відобразиться на стабільності банківської системи України.

Список літератури

1. Про банки і банківську діяльність : закон України від 7 грудня 2000 р. № 2121-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
2. Проект Закону України “Про внесення змін до статті 9 Закону України “Про ліцензування окремих видів господарської діяльності” // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
3. Домрачев В. М. Кредитування та ризики : навчальний посібник / М. П. Денисенко, В. М. Домрачев, В. Г. Кабанов, А. В. Ігнатенко, К. А. Чигирик. – К. : “Видавничий дім “Професіонал”, 2008. – 480 с.
4. Лагутін В. Д. Кредитування: теорія і практика : навч. посіб. / В. Д. Лагутін. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Знання, КОО, 2002. – 215 с.
5. Малахова О. Напрями оптимізації роботи банків щодо управління кредитним ризиком / О. Малахова // Світ фінансів. – 2008. – № 2(15). – С. 101–112.
6. Методичні вказівки з інспектування банків “Система оцінки ризиків”: Постанова Правління Національного банку України від 05.03.2004 року № 104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua.
7. Про заходи щодо забезпечення відновлення стабільності у банківській системі : указ Президента України від 8 жовтня 2009 року № 813 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.president.gov.ua.
8. <http://www.newsru.ua/finance/23oct2009/bank.htm>.
9. Савран О. Колекторні агентства – нелегалізований факторинг / О. Савран // Юридичний журнал. – 2007. – № 7. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2737>.
10. Скічко О. І. Особливості банківського кредитування у сучасних умовах / О. І. Скічко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Т. 14. – С. 341–348.

Summary

The article examines the ways to improve control over banking credit operations. The attention is paid to the specific ways of minimization of the credit risk and reducing the level of uncollectible debts

Отримано 24.03.2010